

DRUGO LETO SEMINARJA ZA ETNOLOŠKO PREUČEVANJE SLOVENSKEGA IZSELJENSTVA

Seminarske in diplomske naloge v prvem letu seminarja za etnološko preučevanje slovenskega izseljenstva so zaorale ledino in nakazale iztočnice in cilje seminarja. Problematiko so zajele široko in splošno, s tem pa omogočile usmerjanje v specifična, ožja vsebinska vprašanja. Pokazala se je tudi večja potreba po definiranju predmeta in njegovih ciljev.

Študentje letošnjega letnika smo se odločili za ožje opredeljene pristope k snovi. Pri delu smo se naslanjali predvsem na terensko delo in obiske pri povratnikih. To metodo smo izbrali zaradi omejenih finančnih možnosti in zato, ker so bile naše naloge seminarske, torej že po zasnovi manj zahtevne od lanskim diplomskih.

Seminarske naloge so v študijskem letu 1981/82 obravnavale predvsem življenje povratnikov (povratniki iz Kanade, bovški rudarji na tujem, slovenske žene v Egiptu), način življenja slovenskih delavcev na začasnem delu (na Švedskem) in vpliv izseljevanja na družinsko življenje (delavcev, zaposlenih v Nemčiji). Samo ena naloga je nastala na podlagi literature, razultat pa je bil splošen pregled geografskih perspektiv o slovenskem zdomstvu.

Vse naloge so nastale na podlagi terenskega dela v Sloveniji, samo vprašalnica o Švedski je bila obdelana med švedskimi Slovenci. Terensko delo in končno sestavljanje gradiva v urejeno in enotno besedilo seveda nista potekala brez težav. Skoraj vsi člani seminarja smo se s to nalogo lotevali svoje prve samostojne analize in se sproti srečevali z najrazličnejšimi problemi. Zato smo z mentorico Mojco Ravnik imeli občasne konzultacije, pri katerih smo si skupno pojasnjevali pojme.

Delo seminarja pa niso bile samo naloge. Velik pomen je imel splošen pregled izseljevanja. Ta pojav smo obravnavali ne samo pri Slovencih, ampak tudi pri večini evropskih narodov, ki so bili v svoji novejši zgodovini priče ali žrtev tega pojava. Pri tem pregledu smo obravnavali prispevke domačih (B. Škerlj, J. Marentič, Z. Šifrer, A. Mrkun, B. Kuhar, S. Lipoglavšek—Rakovec, F. Šarf, M. Ravbar, M. Ravnik) in tujih avtorjev (L. Hansen, B. Ehn, M. Seller, W. Brepohl, D. Schwarz idr.). Poudarili smo tudi pomen besedil, ki z literarne plati razkrivajo in osvetljujejo problem izseljenstva. Seznanili smo se seveda tudi z delom L. Adamiča, pa tudi s knjigami, kot je npr. J. Čučka Sramota umira počasi.

Pregledovali smo revije in brošure, ki jih v tujini izdajajo naši rojaki, in prebrali prispevke v Slovenskem koledarju.

Redkokatera knjiga, razprava ali članek obravnava izseljevanje z etnološkega vidika, ker pred kratkim ni bilo organiziranega etnološkega preučevanja tega problema. Pregledi ali raziskave so navadno geografske ali zgodovinske. Približevanje k etnološkemu je bilo iz tako široko zasnovanega spektra še toliko bolj zanimivo, saj so se nam odpirali drugače zasnovani pogledi na isto snov.

V seminarju smo se srečevali tudi z ljudmi, ki se s tem problemom ukvarjajo že dlje časa ali pa so izseljenstvo sami občutili. Predavali so nam o svojih spoznanjih, tako npr. Matjaž Klemenčič, ki nam je podal strnjen kronološki pregled slovenskega izseljenstva, Danica Dolenc, kanadska rojakinja, ki v Ljubljani študira za magisterij o Franku Mlakarju. Govorila nam je o položaju in doživetjih pripadnice druge generacije, ki se je vrnila v domovino svojih staršev. Prav pri tem srečanju nam je postalo jasno, kako težko je definirati občutek narodnosti in slovenstva v pogojih, ki jih opredeljuje izselitev iz domačih krajev.

Pri srečanju „v živo“ nam je postalo jasno tudi to, da je izseljenstvo zelo kompleksen predmet študija in raziskovanja, ki zahteva teme ljito zgrajen metodološki pri stop; edino ta je lahko izhodišče za nadaljnje delo.

Zaorana je bila ledina; tudi med mladimi etnologi je bilo kljub težavam precej zanimanja in navdušenja.

Zakaj ne bi nadaljevali?

MARTINA REPINC IN ROK POGAČNIK

IZSELJENSTVO — OSEBNE IZKUŠNJE IN OPAŽANJA

Prispevek sem napisal na temeljih lastnih izkušenj in opažanj, ker sem sam sin izseljencev in sem živel v tujini. Po prvi svetovni vojni, ko je bila v domovini gospodarska kriza, so se starši izselili v Francijo (oče leta 1924, mati leta 1925). Čeprav je bil oče po poklicu kovač, je moral delati v premogovniku kot rudar. Moja opažanja so torej predvsem „rudarska“. Ker sem se rodil le nekaj let pred drugo svetovno vojno, segajo moji spomini predvsem do zadnjih let vojne, toda spominjam se tudi vkorakanja nemške armade in okupacije. V Jugoslavijo smo se vrnili leta 1946, torej leto in pol po koncu vojne. Čeprav sem v Franciji živel sorazmerno malo časa, mi je bivanje tam zapustilo močne vtise. Nenehno pa jih je obnavljalo pripovedovanje staršev in prijateljev, ki so se prav tako vrnili v domovino v prvih letih po osvoboditvi.

Živeli smo na severu Francije, v majhnem mestu ob belgijski meji, kjer je bil rudnik črnega premoga. Oče je bil rudar—kopač, mati gospodinja. Stanovali smo v rudarski koloniji (fr. coron), v tipskem stanovanju: v pritličju sta bili velika kuhinja in shramba, v prvem nadstropju pa splanici; na vrtu pred hišo smo imeli poletno kuhinjo, poleg nje pa barako, ki je rabila za odlaganje in shranjevanje orodja ali kot kurnik za kokoši in zajce; čisto na koncu je bilo stranišče brez tekoče vode.

Taka so bila stanovanja rudarjev—delavcev, delovodje („štajgerji“) so stanovali v nekoliko večjih hišah—paviljonih—s po dveh stanovanjema, med tem ko so imeli inženirji in uradniki z uprave svoje vile. V kolonijah so živeli predvsem tujci—izseljenci: Poljaki, Portugalci, Alžirci, precej manj je bilo Francozov. V naši koloniji je bilo 19 stanovanj in samo v štirih so prebivale francoske družine. Življenje vseh družin je teklo enako: možje so hodili na delo v rudnik, ženske so skrbele za hišo, otroci so hodili v šolo, kjer so ostajali ves dan. Ob nedeljah in praznikih smo šli včasih peš ali s tramvajem na sprehod v okolico, spominjam pa se tudi obiskov pri teti (materini sestri, tudi izseljenki), ki je živila v kraju, oddaljenem od našega približno 40 kilometrov. Vendar so bili taki obiski precej redki. Pač pa se ne spominjam, da bi rudarji kdaj peljali svoje družine na počitnice. V prostih dneh so menjali tapete v stanovanju, pogosto pa so delali v rudniku tudi med dopustom in tako zaslužili dvojno plačo. Možje so sorazmerno dobro zaslužili, ker so delali v najbolj nevarnih in izpostavljenih delih rudnika, kjer so bili zaposleni zlasti tuji delavci. Domačini—Francozi—so v rudniku opravljali lažja, zdravju manj škodljiva dela, ali pa so imeli druge poklice (peki, mesarji, trgovci ali delavci v tovarni).

V našem rudarskem kraju so bili izseljenci v večini. Najštevilnejši so bili Poljaki, med njimi je bilo celo nekaj trgovcev in gostilničarjev. Vezi, ki so jih stkali skupno delo v rudniku, podobna stanovanja, enak ritem življenja in dela, strah pred rudniškimi nesrečami itd. so združevale to pisano etično skupnost. Kljub vsemu je bilo nekaj razlik, ki so bile značilne samo za posamezne etnične

Poroka staršev Julijana Strajnarja v severni Franciji, leta 1925

skupnosti, zlasti za tiste, ki so bile številnejše. Tako so imeli Poljaki več priložnosti za pogovor v svojem jeziku v trgovinah in gostilni, poljski otroci so imeli celo svojo dopolnilno šolo, imeli so svoje časopise, si posojali knjige, revije, časopise, imeli so tudi lastne športne klube itd. V kraju so bile samo štiri slovenske družine, ki so se zelo hitro naučile poljskega jezika (ne samo odrasli, temveč tudi otroci). Med igro smo se pogosto pogovarjali v poljščini, da bi nas mali Francozi ne mogli razumeti. Starši so se torej dobro naučili večinskega jezika—poljščine, malo pa so imeli priložnosti, da bi se naučili francoščine, zlasti moški, saj so v rudniku delali v družbi samih tujcev. Po trdem delu je vsak svoj prosti čas izbral za počitek ali pa je delal na vrtu, skrbel za zajce, nekateri so hodili loviti ribe na bližnji ribnik. Ženske, naše matere, so imele več stikov s francoščino in so se je lažje naučile (pogovor o šoli, nakupi, obiski pri zdravniku, frizerju, na občini itd.).

Jezik, ki ga govori izseljenska družina je podvržen mnogim vplivom. Objektivni pogoji narekujejo predstavnikom neke etnične skupine, ki je manj številna, da pri vsakdanjih stikih z okolico, uporabljajo tisti jezik, ki ga govori večina. Ker so bili stiki s slovenskimi izseljenci v našem primeru redkejši (samo štiri slovenske družine), je bil pogovorni jezik pravzaprav poljščina. Ker je bila šola celodnevna, otroci včasih po ves teden nismo videli očetov (npr. takrat, ko so delali popoldne od 14. do 22. ure). Bolje smo govorili francoščino in poljščino, svoj materin jezik, slovenščino, pa smo znali slabše in je nismo tekoče govorili. Dodati moram še, da smo odraščali med vojno, ki je bila v Franciji za izseljence še hujša kot za Francoze. Takrat seveda ni bilo mogoče dobiti časopisov in revij v slovenščini, zlasti še takih, ki bi bili namenjeni otrokom od 4 do 8 let. Pozabiti ne smemo tudi tega, da so bili zelo redki taki, ki bi govorili knjižno slovenščino, vsak je govoril svoje narečje, malo pa je bilo družin, ki bi prihajale z istega narečnega področja v domovini.

Omenil sem že, da so bila vsa stanovanja rudarjev—izseljencev enaka. Vse, kar je bilo v. njih, pohištvo,

posteljina, miza, pribor itd. je bilo kupljeno v tujini, torej v deželi, kjer' so živeli. Izseljenec se je moral prilagoditi lokalni stanovanjski kulturi. Lahko ugotovimo, da so bila vsa stanovanja „uniformirana“ in da se na prvi pogled niso razlikovala od drugih rudarskih stanovanj. Nekateri pa so jih le uredili po svoje in pri tem lahko opazimo nekaj posebnosti, ki so značilne za posamezne etnične skupine. Tako ste lahko našli v stanovanjih slovenskih družin značilne „stenske prtiče“ s slovenskimi pregovori (npr. „Nobeno sonce ne sije tako močno, kot materino oko“ itd.). Na zidu so pogosto visele uokvirjene, iz starih koledarjev iztrgane fotografije domače pokrajine (zlasti Bleda), pa tudi svete podobe. Prav tako je bilo v slovenskih stanovanjih veliko sobnih rastlin in cvetja.

Vsakdanjo ali praznično obleko so kupovali v francoskih trgovinah, zato se tudi po tej plati izseljenci pravzaprav ne bi smeli razlikovati med seboj. Pa vendar je bilo nekaj majhnih, skoraj neopaznih razlik v zavezovanju kravate ali pokrivanja klobuka (Francozi so nosili baretke, Poljaki čepice—klobuk so nosili samo na pogrebi), Slovenec je namreč vselej nosil klobuk po svoje, nekoliko po strani; njihova obleka je bila zmeraj značilno „zmečkana“, pa tudi majhne brčice („muhe“) pod nosom so zagotovo izdajale Slovence. Ženske so se večinoma bolj oblačile po modi, ostrigle so si kite, opustile naglavno ruto in se tako pravzaprav niso razlikovale od drugih žensk v kraju.

Izseljenci so hitro sprejeli lokalno hrano in navade. Kosilo je bilo pri vseh družinah enako: zrezek, „pommes frites“, solata. Domačih slovenskih jedi čisto ni bilo mogoče pripraviti: bil je drugačen izbor zelenjave, ni bilo gob, ajdove in koruzne moke, pa tudi ne „pravega stročjega“ fižola itd. Za slovesnejše priložnosti, praznike in poroke, pa je Slovincem kljub vsemu uspelo postreči z domačimi jedmi: z govejo juho z rezanci, s praženim krompirjem, z orehovo potico, s krofi itd. Tisti, ki so redili prašiča, so imeli domače krvavice, svinjsko mast in zaseko.

Delodajalci so cenili delavne in zanesljive Slovence, ki se niso branili najtežjih in najbolj nevarnih del. Delavci drugih etničnih skupin (Poljaki, Alžirci, Portugalci) so radi delali s Slovenci, kajti pri tem so pogosto nekaj več zaslužili (delo na akord). Nekateri Slovenci so za svojo marljivost dobili odlikovanja ali denarne nagrade.

Izseljenski otroci so se ponavadi dobro učili, zlasti še v glasbeni šoli. Še posebej so bili glasbeno nadarjeni slovenski otroci. Zato so Francozi pogosto silili starše nadarjenec, naj pustijo otroke naturalizirati (pofrancoziti). Redki so bili taki, ki so privolili, kajti večina je bila prepričana, da je njihovo življenje v tujini le začasno (četudi so nekateri živeli tam že desetletja) in so si vroče želeli vrnitve v domovino.

Nekateri dogodki in prazniki so bili skupni vsem prebivalcem, ne glede na etnično pripadnost. Tak dogodek je bilo npr. praznovanje rudarske zavetnice sv. Barbare, ko so vsi rudarski otroci dobili darila. Ali pa praznovanje 1. maja, ko so vsi rudarji oblekli nedeljsko obleko, si zavezali rdečo kravato in se ob spremljavi marseljeze in internacionale pozdravljali z dvignjeno pestjo. Praznovanje je bilo tudi na koncu šolskega leta. Ob nesreči, smrti, boleznih so si vsi sosodje priskočili na pomoč, ne glede na nacionalno pripadnost. Tedaj so jezikovne in druge pregreje, kakor tudi vsi morebitni predsodki, izginili. Lahko trdimo, da je rudarska stanovska zavest odstranjevala vse ovire.

Zelo zanimivo je, da so šli otrokom za botre izključno samo rojaki; moja mati je bila npr. botra (krstna in birmanska) devetim slovenskim otrokom iz bližnje in širše okolice. Poročali so se med seboj—Slovenec s Slovenko. V prvi generaciji izseljencev ni bilo mešanih zakonov. Nekaj jih je bilo pozneje, toda nikoli se niso poročali s Francozi ali Francozinjami, temveč bolj s Poljaki ali Poljakinjami. Slovenska dekleta so vedno vzela

Slovenca. Slovensko poroko so praznovali doma; vabili so samo slovenske svate in nenapisano pravilo je dovoljevalo vsakemu Slovencu priti na poroko; in čeprav ni bil povabljen, je bil lepo sprejet. Svat, ki je prišel na poroko brez povabila, je ponavadi prinesel s seboj zaboj piva ali vina. Na slovenski poroki so zmeraj imeli godca (včasih jih je bilo tudi več), ki je igral na harmoniko, peli so slovenske pesmi in plesali. V vsem so se poskušali približati svatbi, kot je bila v navadi v domovini.

Slovenci so se poredko obiskovali: za veliko noč, za 1. maj, ob sestankih Izseljenskega odbora, porokah, krstih itd. Včasih so se srečali v gostilni, kjer so izstopali po petju in pitju. V Franciji namreč vino naročajo po kozarcih in ne na litre, kot so delali Slovenci. Zgodilo se je celo, da je zaradi te „navade“ gostilničar poklical policijo.

Skoraj vsaka slovenska družina je imela na stanovanju in hrani samskega rudarja, ki je ostal v družini, dokler se ni poročil. Poročene ženske so tako zaslužile nekaj denarja, poleg tega pa so se lahko pogovarjale v materinem jeziku in imele pomoč pri delu na vrtu in varuha za otroke, kadar se jim je zahotelo popiti kavo pri sosedi.

Po vojni je bilo društvo jugoslovanskih izseljencev zelo aktivno. Sestanki odbornikov so se navadno zaključili z obujanjem spominov na domovino in petjem slovenskih pesmi; peli so s solzami v očeh, kar se je nam otrokom takrat zdelo nerazumljivo in čudno.

Življenje predvojnih izseljencev je bilo drugačno od življenja izseljencev, ki so zapustili domovino po vojni. Že vzroki za izselitev so bili pred drugo svetovno vojno močno drugačni od vzrokov za izseljevanje v desetletjih po njej. Zelo se je spremenila socialna struktura izseljencev. Nekdanji izseljenci so bili nekvalificirani delavci, ki so bili prisiljeni prevzeti vsako delo, večinoma rudniško. Stiki z domovino so bili tedaj redki, dobili so po eno

Srečanje Slovencev izseljencev v Franciji (La Combelle) okrog 1928

pismo na leto, domov niso prihajali, časopisov ni bilo, niti plošč, kaset, filmov itd. O dogodkih v domovini niso imeli skoraj nobenih obvestil. Prihajali so z vseh strani Slovenije, Slovenci s Primorskega pa so bili celo uradno italijanski državljani. Pot v tujino je bilo njihovo prvo potovanje (zlasti za ženske). V tujini niso mogli pognati korenin. Dobro so sicer zaslužili, imeli so udobna stanovanja in hrano, materialnih skrbi torej ni bilo, toda tuji so jim bili jezik, navade in miselnost. Misel na dom ni v njih nikoli zamrla, bolel jih je občutek, da so tujci, zato so se mnogi odločili, da se ob prvi priložnosti vrnejo. Težko pričakovani dan je prišel in velika večina predvojnih izseljencev se je spet srečala z domačo zemljo. Za otroke, ki so se rodili v tujini, je bil to prvi stik z domovino staršev. Za starše je bilo to srečanje nekaj drugega kot za otroke. Po prvem, čustvenem navdušenju („Končno lahko naročim liter vina po slovensko!“), po srečanju s sorodniki in prijatelji, rodno vasjo, so nastopile nove težave. Vrnitev v porušeno domovino je pomenila za vse predvsem iskanje dela, stanovanja. Ker niso mogli vzeti s seboj pohištva in druge opreme (v tistih letih ni bilo zadosti vagonov), so se znašli v enakem položaju kot pred desetletji v tujini. Spet so morali začeti iz nič, toda tokrat v mnogo težjih okoliščinah, v času splošnega pomanjkanja prvih povojnih let. Izseljenci—povratniki niso bili več mladi (več kot 50 let), večina je v rudnikih zbolela za poklicno boleznijo silikozo, vrnili so se izčrpani, utrujeni, brez moči, ki so jih imeli takrat, ko jih je sprejela tujina. Tudi delo doma ni bilo lahko, izseljenci so se namreč navadili delati drugače (mehanizacija rudnikov). Plače so bile nižje kot v tujini. Tem težavam so se pridružile še druge. Izseljenec—povratnik, ki je bil v dolgih letih na tujem jezikovno izoliran, ni mogel slediti razvoju jezika v domovini. Med dolgim življenjem v tujini je izgubil stik z domovino, kjer so nastajale nove navade, novi načini življenja, oblačenja itd. V tujini je bil samo tujec s posebno osebno izkaznico; v domovini je spet postal „tujec“, „Francoz“, „kapitalist“, saj so ga ločevali od drugih domačinov že način oblačenja (boljše blago, drugače krojena obleka), nekoliko starinski način izražanja, drugačne delovne navade itd. Tako je potreboval več časa, da se je lahko vključil v novo okolje.

Otroci smo imeli še druge težave. Prvič smo v svojem življenju videli gore, sneg (smučanje, sankanje), drugačne hiše, kmečke vozove na štiri kolesa, kravjo vprego itd. Srečali smo se z drugačno hrano in čisto drugimi navadami (pitje iz enega kozarca, zajemanje iz iste skleda). V šoli smo imeli mnogo težav. Od drugih učencev smo se razlikovali po oblačenju, pričeski, obliki šolskih torbic, nismo znali jezika, drugačen je bil pouk matematike, zgodovine, zemljepisa, drugačna je bila tudi naša pisava in poprejšnje znanje nas je bolj bremenilo, kot pa nam koristilo, poznali smo druge igre; otroci so nam rekli „tujci“ ali pa kar „Francoz“ in se norčevali iz naših jezikovnih napak. Nismo mogli razumeti, zakaj tukaj ni čokolade, banan, pomaranč, belega kruha, sladoleda, zakaj poleti toliko otrok hodi bosih nog, zakaj pozimi nosijo dolge hlače in zakaj ne nosijo šala, pač pa si natikajo palčnike, zakaj ne poznajo westernov itd.

Po vrnitvi so izseljenci povratniki ohranili vezi, ki so se stkale v tujini. Čeprav so bili razkropljeni po raznih krajih, so se še naprej obiskovali, obujali spomine, obnavljali razne zgodbe in dogodivščine iz izseljenskega življenja. Skoraj vsi so naročeni na revijo „Rodna gruda“. Mnogi se redno udeležujejo izseljenskih piknikov, ki so v zadnjem desetletju postali tradicija, četudi jim starejši izseljenci očitajo, da so pikniki prirejeni predvsem za „Amerikance“ in „nove izseljence“, medtem ko nanje, ki so se vrnili v domovino takrat, ko jih je najbolj potrebovala (po vojni je Jugoslaviji primanjkovalo kvalificiranih in dela večjih rudarjev), pozabljajo. Mnogi trdijo,

da povojni izseljenci, kakor tudi predvojni izseljenci, ki se niso vrnili v domovino, niso „pravi izseljenci“. Vrnitev v domovino velja kot dokaz domoljubja in zvestobe, zlasti če so se vrnili takoj v prvih, najtežjih povojnih letih. Večina izseljencev povratnikov je prepričana, da so mnogo žrtvovali in prispevali k obnovi domovine in da so pravzaprav pozabljeni ter da niso dobili tistega javnega družbenega priznanja, kot bi ga zaslužili.

Po dolgoletnem življenju v tujini je bil izseljenec povratnik dvakrat „izkoreninjen“. Prvič ob prihodu v tujino, kjer se je moral prilagoditi neznanemu okolju in drugič ob vrnitvi v domovino, ko se je moral vnovič prilagajati. Problemi in težave odraslih članov družine (staršev) se nekoliko razlikujejo od problemov mlajših (otrok). Po lastnih izkušnjah lahko trdim, da je tako prilagajanje težje, kot je videti na prvi pogled, je dolgotrajen proces, ki se skoraj nikoli popolnoma ne konča. Kot drobno zanimivost naj dodam, da sem za mnoge prijatelje in znance še vedno „Žiljen“, čeprav si te „francoske“ izpeljanke lastnega imena nisem nikoli sam izbral.

S tem zapisom sem poskušal opozoriti na nekatere podrobnosti, ki bi jih raziskovalci izseljenstva morebiti utegnili spregledati.

JULIJAN STRAJNAR

Do konca leta 1982 bosta izšli dve knjigi o slovenskem izseljenstvu: Ingrid Slavec, *Slovenci v Mannheimu*, in Nives Sulič, *Thank God I'm Slovenian. Etnološka raziskava med ameriškimi Slovenci*.

Knjige lahko naročite na naslov Slovensko etnološko društvo, Fiziolozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, po ceni 200,00 din (DM 10 ali 5 dolarjev). Plačali boste ob prevzemu.

Izšli so naslednji zborniki kongresov jugoslovanskih folkloristov:

Zbornik 23. kongresa ZDFJ v Berovu 1978, Skopje 1980 (cena 300 din)

Zbornik 23. kongresa ZDFJ v Slavonskem Brodu 1976, Zagreb 1981 (cena 250 din)

Zbornik 27. kongresa ZDFJ v Tesliću 1980, Sarajevo 1982 (cena 300 din)

Knjižnice, muzeji, ustanove in posamezniki lahko vse publikacije dobite pri SED, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana.
